

Litteratur

- Craig Dilworth: *Scientific Progress*, Dordrecht 1981.
Bengt Hansson (utg): *Metod eller anarki*, Lund 1980
Carl G Hempel: *Vetenskapsteori*, Lund 1969.
Ingvar Johansson, *Kritik av den popperianska metodologin*, Göteborg 1973.
Ingvar Johansson, Ragnvald Kalleberg, Sven-Eric Liedman: *Positivism, marxism och kritisk teori*, Stockholm 1973.
Thomas Kuhn: *De vetenskapliga revolutionernas natur*, Lund 1979.
Karl Popper: *The Logic of Scientific Discovery*, London 1959.
Joseph Sneed: *The Logical Structure of Mathematical Physics*, Dordrecht 1979.

Erik Ryding

Juridiska och moraliska tillåtelser

Det är vanligt att skilja mellan tre huvudtyper av beteenderegler: påbud, förbud och tillåtelser. Man kan då, relativt ett visst normsystem, ställa frågan om de tillsammans täcker hela fältet av tänkbara beteenden eller om det finns fler möjligheter. Eftersom någon ytterligare regelkategori av samma fundamentala karaktär inte tyckts existera, blir alternativet till totaltäckning, att det kan tänkas beteenden, som över huvud taget inte är reglerade inom det aktuella systemets ram.

Jag skall här diskutera denna möjlighet i förhållande till juridiska och moraliska normer och börjar med de förra.

Givetvis är det en trivialitet att ett lagsystem bara gäller för ett visst land och inte yttrar sig om vad som sker på andra håll. Jag kommer i fortsättningen att bortse från detta och inrikta mig på frågan, om varje handling som utförs inom ett visst lagsystems geografiska giltighetsområde från juridisk synpunkt måste vara antingen tillåten eller förbjuden (vi kan nöja oss med dessa två begrepp eftersom det, åtminstone i det här sammanhanget är rimligt att låta tillåtelser impliceras av påbud). – En annan förenkling som jag gör är att termen "handling" i fortsättningen får stå för alla sorters viljekontrollerade beteenden, alltså även för underlåtenhet.

Det kan med den angivna geografiska begränsningen förefalla klart att disjunktionen tillåten—förbjuden omsluter alla handlingar. Att en handling är tillåten i juridisk mening betyder att den inte är belagd med straff eller andra sanktioner såsom ogiltigförklarande och förverkande. Och eftersom det ingår i definitionen av dessa åtgärder att de i laga ordning utdöms under åberopande av lagen, finns det, kan man tycka, inga andra möjligheter för en handling än att vara antingen tillåten eller förbjuden: antingen faller den eller också faller den inte under någon sanktionsbestämmelse i lagen. Naturligtvis kan myndigheter låta fängsla, avrätta osv personer utan att stöja sig på någon lag, men då blir det inte fråga om straff i juridikens mening utan om ren maktutövning. Sålunda har militärstyret i Polen förklarat att interneringen av Solidaritetsmedlemmar efter den 13 december 1981 inte utgör något straff utan är att betrakta som en försiktighetsåtgärd. Straff blir det först efter en domstolsprocess.

Emellertid hävdar von Wright i sin bok *Norm and Action*, att även om varje handling är tillåten eller förbjuden, så innebär inte detta att alla handlingar är underlagda systemets normer. Det finns nämligen "svaga" tillåtelser, som inte utgör normer. Det gäller, förklarar han, för varje lagstiftare att det förekommer en stor mängd handlingar, vars normativa status han inte bryr sig om. Alla handlingar kan alltså indelas i sådana som är och sådana som inte är föremål för lagstiftarens normgivning, och om de onormerade gäller att de *ipso facto* inte är förbjudna. Om någon utför en sådan, kan man inte anklaga honom för lagbrott, och i den meningen kan den därför kallas tillåten.

"Starka" tillåtelser, som däremot utgör normer, föreligger när lagstiftaren tagit en handlings normativa status i betraktande och beslutat tillåta den eller när tillåtelsen logiskt följer ur någon av honom stadfäst regel (a a s 86).

Redan på nästa sida tycks författaren dock glömma bort tesen, att svaga tillåtelser alltid förekommer, i det han förklarar att en normativ ordning kan innehålla principen att alla icke omnämnda handlingar skall vara tillåtna. Det kommer ju då, i motsats till vad han förut påstått, inte att finnas några handlingar, som inte är reglerade, antingen av denna princip eller av någon annan. Och man kan fortsätta med att fråga, om inte hela distinktionen mellan svaga och starka tillåtelser är tämligen ointressant åtminstone från rättslig synpunkt. Eftersom lagen i stort sett endast fastslår att något är tillåtet, när det inte är, eller i varje fall inte alltid har varit, självklart att handlingen är lovlig, så kommer de svaga tillåtelseerna att omfatta de oräkneliga typer av handlingar, som man självklart har rätt att utföra. Men under sådana omständigheter kommer skillnaden mellan de båda slagen av tillåtelser inte att spela någon

juridisk roll: de svaga binder en domstol lika bestämt som de starka. I Sverige kommer den sålunda att lika tveklöst avvisa åtalet, vare sig en person anklagas för att ha kritiserat regeringens politik eller för att ha gäspat under ett föredrag av ett statsråd; att yttrandefriheten men inte rätten att gäspa är explicit fastslagen i lagen saknar betydelse.

Resonemangen hittills tycks alltså peka på att det juridiska normsystemet är heltäckande; i princip skulle alla handlingar kunna klassificeras som ettdera tillåtna eller förbjudna. Jag tror likväl, att det finns en tredje möjlighet: när en lagstiftande myndighet ställs inför en företeelse av ny typ, t ex en handling som blivit möjlig genom den tekniska och vetenskapliga utvecklingen, så är det åtminstone tänkbart, att den i stället för att tillåta eller förbjuda den, proklamerar att den vill uppskjuta sitt avgörande men att ifall den beslutar sig för kriminalisering, straff kommer att utdömas retroaktivt: inte bara för handlingar, som begås efter det att man fattat beslutet, utan också för sådana som utförts tidigare, förslagsvis från datum för den innevarande kungörelsen. Handlingar av den aktuella typen blir alltså inte tillåtna i betydelsen straffria till dess att avgörandet har träffats – myndigheterna har ju uttryckligen förbehållit sig rätten att straffa dem. Men inte heller är de redan nu förbjudna, dvs straffbelagda. Fram till beslutet – som ju kan uppskjutas på obestämd tid – finns följaktligen en klass av handlingar, om vilka det explicit är sagt, att de i rättsligt avseende inte har någon bestämd status.

Situationen får givetvis inte förblandas med den vid vanlig retroaktiv lagstiftning. Vid sådan flyttas en handling från gruppen Förbjudna till gruppen Tillåtna eller tvärtom men ingår i varje ögonblick i någon av grupperna; i min konstruktion däremot kommer en viss handling att temporärt stå utanför båda grupperna.

Denna möjlighet gör, att "tillåtelse" inte kan definieras enbart i termer av påbud och förbud. Visserligen gäller fortfarande implikationerna:

Om handlingen h är tillåten, så är den inte förbjuden och

Om h är tillåten, så är icke- h inte obligatorisk

Men de kan inte vändas: att en handling inte är förbjuden, innebär inte nödvändigtvis att den är tillåten – det kan, teoretiskt sett, också betyda att den ännu inte fått sin normativa position fixerad, i det att möjligheten för ett tillbakaverkande förbud uttryckligen hållits öppen. Ekvivalenserna får i stället skrivas:

h är tillåten, om och endast om den varken är förbjuden eller har oavgjord status
respektive

h är tillåten, om och endast om icke- h varken är obligatorisk eller har oavgjord status

Att i praktiken knappast någon wait-and-see-proklamation av det skisserade slaget torde förekomma är ju utan betydelse för de logiska förhållandena; den blotta möjligheten av ett legalt vacuum gör att man inte kan definiera tillåtelse som frånvaro av förbud. Men det kan ändå vara värt att påpeka, att även om det beskrivna fallet är ett tankeexperiment, så är situationer, vilka den enskilde upplever som likartade ingalunda ovanliga. Inte sällan är det ju tveksamt, om en handling faller under en viss lagparagraf och därmed är straffbar eller ej. En lagstiftare kan omöjligen förutse alla speciella fall, och ibland är för övrigt lagen med avsikt diffust formulerad ("generalklausuler" o dyl). Det finns därför många tillfällen, då ingen analys av lagtexten eller dess förarbeten kan ge säkert besked om hur en handling kommer att klassificeras och man alltså inte vet, om den betraktas som tillåten eller ej, innan den har åtalats och dom har fallit. Det förefaller under sådana omständigheter naturligt att säga, att handlingen genom en prejudicerande dom *blir* legal eller illegal; den har dessförinnan ingen bestämd normativ status utan förses med en sådan av domstolen och givetvis då med retroaktiv verkan, eftersom den redan är begången.

Mot denna uppfattning har dock på senare tid kritik framförts framförallt av Ronald Dworkin. Han menar, att även om själva lagtexten inte ger någon klar ledning, så har varje handling ändå en given status, eftersom en domare genom att gå tillbaka till de allmänna rättsprinciper som ligger till grund för lagen kan avgöra, hur denna skall tillämpas i det föreliggande fallet. Emellertid måste då "kan" förstås som "är teoretiskt möjligt" — det förhållandet att olika domstolar inte sällan kommer till skilda resultat och att en domstols ledamöter inte alltid är eniga, fast fakta är säkra, visar att utslaget inte kan förutses ens av tränade jurister. För att illustrera sin teori finner sig Dworkin också tvungen att fingera en domare med övermänsklig intelligens, lärdom och envishet, Herkules kallad med tanke på det tunga arbete han förutsätts utföra (1977, s 105). För parterna kommer under sådana omständigheter handlingens status i svåra fall att te sig oavgjord, tills utslag har avkunnats.

Den praktiska osäkerheten reser också ett principiellt problem för Dworkin. Det måste då och då inträffa att en domstol, som dömer i sista instans, träffar ett avgörande, som Herkules skulle finna felaktigt. Likväl kommer dess dom att fungera som prejudikat — och vilken status skall man då säga, att handlingar av den bedömda typen har? Det verkar besynnerligt att hävda t ex att de fortfarande är juridiskt tillåtna, ifall man vet att de kommer att straffas, om de åtalas. Skall man då i stället anse att de övergått från att vara tillåtna till att bli förbjudna? Men fortfarande står de ju i samma relation till rättsprinciperna, som gjorde att Herkules förklarade dem tillåtna.

Man kan vidare undra, om ens en övermänsklig intelligens skulle kunna bestämt avgöra, vad som är rätt och fel i vaga fall. Man har t ex lov att vid taxering dra av utgifter, som är väsentliga för inkomsts förvärvande. Men om en person enligt denna regel får göra avdrag för en viss tidskrift – får han då också dra av kostnaden för inbindning av den? Är det av väsentlig betydelse, att den inte sönderfaller i lösa blad? Förordningarna säger ingenting, och jag har svårt att se, hur svaret skall kunna härledas från de allmänna principer, som ligger till grund för lagstiftningen. Den rimliga beskrivningen tycks därför vara, att den domstol som medgav rätten, *skapade* två nya regler: (1) att det inte är principiellt uteslutet att medge avdrag för inbindning, (2) att det får ske för tidskriften i fråga (Nytt Juridiskt Arkiv).

Min slutsats blir alltså, att det juridiska normsystemet kan innehålla ett vacuum. Det är tänkbart, att en handling vid ett givet tillfälle saknar fixerad legal status. Är nu något motsvarande möjligt också inom etikens område?

För att besvara frågan kan man till en början skilja mellan tre fall, då en person avstår från moralisk värdering av en handling: (1) Han överväger över huvud taget inte dess moraliska status. (2) Han är tveksam om hur situationen bör värderas, eftersom det finns sådant som tycks tala för *en* bedömning och sådant och som tycks tala för en annan, med den första oförenlig. (3) Han anser sig inte kunna fälla något omdöme, eftersom han vet alltför litet om saken.

(1) kan vi här bortse från. Man kan inte rimligen säga, att en handling från etisk synpunkt klassificeras som varken tillåten eller otillåten, ifall någon etisk synpunkt inte anlägges.

(2) föreligger, då man är kluven i sitt ställningstagande, t ex vid plikt-kollisioner. Uppenbarligen är detta en helt annan situation än den vid normuppskov av det ovan diskuterade slaget. Handlingen frikopplas inte från begreppen tillåtet och otillåtet utan slites snarare mellan dem. Det adekvata uttrycket för den tveksammes inställning är inte, att handlingen varken är tillåten eller otillåten utan att den från en synpunkt är tillåten, kanske rentav plikt, och från en annan otillåten.

(3) är väl det av de tre fallen, som mest påminner om det juridiska. Det är ju även här fråga om ett uppskjutande av avgörelsen. Dock är likheten ytlig. Vid det moraliska avgörandet är problemet, vilken norm-status en handling *har*; vid det juridiska vilken status man skall *ge* den. Om en person klassificerat handlingen h_1 som moraliskt tillåten och handlingen h_2 som moraliskt förkastlig, kan han efteråt säga "Jag miss-tog mig – det var h_2 som var tillåtlig och h_1 som var förkastlig" (Obs tempus!). Skulle däremot en lagstiftare komma på andra tankar, kan han inte hävda, att h_2 hela tiden varit tillåten och h_1 förbjuden; vad han

kan göra är att ändra lagen. En handlings moraliska status bestäms inte genom ett beslut så som fallet är med dess legala status, och därför kan inte heller uppskov med ställningstagandet placera den i ett moraliskt tomrum. Om en person vid en senare tidpunkt kommer till resultatet att en handling, som han först inte vågade bedöma, var t ex orätt, så måste han anse, att den hela tiden har varit orätt, fast han inte omedelbart kom underfund med det.

Vid första påseendet kan det kanske verka, som om jag här förutsatte en värdeobjektivistisk teori: en handling skulle i sig själv, oberoende av betraktaren, ha egenskapen att vara plikt eller orätt eller etiskt neutral, dvs tillåten. Jag menar emellertid, att det är ett faktum som varje meta-etisk teori måste försöka komma till rätta med, att en person utan orimlighet kan säga t ex "Jag trodde det var vår plikt att betala, men nu förstår jag att det inte är orätt att låta bli". Omvärderingen kan heller inte vara svår att bemästra för en non-kognitivistisk teori: den får tolkas så, att vid närmare begründande eller sedan nya fakta kommit i dagen, intar man en annan attityd till handlingen att betala än man från början gjorde. Även om de etiska normer, som en individ medvetet eller omedvetet tillämpar, anses vara beroende av subjektet, så gör själva normen anspråk på tidlös giltighet. (Hävdar man, att en *typ* av handlingar kan vara moraliskt riktig vid ett tillfälle och inte vid ett annat, så bestäms växlingen av en norm, vilken man inte betraktar som tidsbunden.)

Mest problematisk är väl omvärdering för värdesubjektivismen. I en diskussion med Moore framhåller emellertid Stevenson, att även om man anser satsen "X är rätt" liktydig med "Jag gillar X", så behöver man inte gå med på att "Jag gillade förr X men ogillar det nu" är liktydigt med (det enligt Stevenson oacceptabla) "X var förr rätt men är nu orätt". Man kan nämligen stipulera, att verbet "gilla" alltid skall stå i presens vid översättningen av etiska satser. "X var rätt" tolkas alltså "Jag gillar nu det tidigare inträffade X" (Schilpp 1968, ss 77 ff).

För fullständighetens skull bör likväl påpekas, att det i etikens historia finns teorier, eller åtminstone någon teori, som ger de moraliska normerna en ställning, vilken är mera analog med de juridiska lagarnas. Jag tänker på den religiösa voluntarismen av Occams typ. Enligt denna är det goda = det av Gud befallda. När man betecknar något som gott eller ont, rätt eller orätt, måste man därför underförstå "så länge de nuvarande gudomliga föreskrifterna inte ändras" (stante ordinatione divina quae nunc est), liksom man när något säges vara juridiskt tillåtet eller förbjudet underförstår "enligt nu gällande lag". Också moralnormerna bestäms alltså genom beslut av en myndighet, och därmed öppnas den teoretiska möjligheten för ett normuppskov av den diskuterade typen –

låt vara att denna möjlighet måste te sig ytterst besynnerlig för den troende: en allvetande Gud kan ju i motsats till mänskliga lagstiftare inte ställas inför oförutsedda situationer.

Naturligtvis skulle också Gud kunna ersättas med någon jordisk person eller grupp, vars vilja alltså avgjorde vad som var etiskt värdefullt. Såvitt jag vet har dock någon sådan teori inte framställts. Även där personkulten varit mest intensiv torde man inte ha betraktat det som en tautologi utan som ett empiriskt faktum, att ledaren alltid vill det rätta.

Om vi emellertid bortser från Occam och håller oss till någorlunda moderna synsätt, tycks resultatet av undersökningen bli, att de juridiska och etiska normsystemen uppvisar en strukturskillnad genom att det juridiska kan tänkas innehålla en lakun, i det att vissa handlingar vid ett givet tillfälle inte behöver ha någon bestämd legal status, medan det etiska i princip är heltäckande; om man inte anser sig kunna göra någon moralisk bedömning av en handling, så beror det inte på att den antages sakna moralisk status utan på att man inte tror, att man kan avgöra vilken den är. Implikationen "Om *h* inte är förbjuden, så är *h* tillåten" kommer alltså att gälla för de moraliska normerna.

Emellertid har det betvivlats att det förekommer tillåtelser, som s a s stannar vid detta. I uppsatsen "An Important Aspect of Humanism" förklarar sålunda Knut Erik Tranöy, att om en person fått en tillåtelse och det är omöjligt att göra det tillåtna, ifall en viss annan handling utföres, så är denna handling förbjuden för andra personer (1957, s 43). En tillåtelse implicerar, kort sagt, ett förbud att hindra det tillåtna. Motiveringen är att en tillåtelse utgör en beteenderegul (rule of conduct), och en sådan regul måste kunna brytas. Men hur kan det nu gå till att bryta en tillåtelse? Mottagaren kan inte göra det; alltså måste det ske genom en tredje person som hindrar honom från att utföra den tillåtna handlingen (eller tvingar honom till den — Tranöy talar om "fria" tillåtelser, dvs tillåtelser att göra eller låta).

Resonemanget verkar dock inte övertygande. Man tycker sig lätt kunna finna exempel som strider mot det. En person kan generellt ge barn lov att plocka frukt från ett träd som tillhör honom utan att för den skull låta förstå att han bryr sig om, ifall det ena gänget kör undan det andra. Kommer någon som blivit hindrad till honom och klagar, är det fullt rimligt, om han svarar "Den saken blandar jag mig inte i. Ni har lov för mig att plocka, sen får ni sköta resten själva".

I vissa fall kan det rentav vara en persons juridiska skyldighet att hindra en tillåten handling. Själv-mord är inte förbjudet i svensk lag. Själv-mordsförsök är inte straffbara. Likväl är en polis, som upptäcker någon i färd med att begå själv-mord, förpliktigad att ingripa och försöka hindra honom. Inte heller är det i allmänhet förbjudet att gå nära stup

eller bege sig ut på svag is, men den som på tjänstens vägnar har uppsikt över eller vårdnad om barn, är skyldig att hindra dem från att utsätta sig för faror och kan ställas till ansvar, om han försummar det och en olycka inträffar.

Framförallt kan emellertid invändas, att kompletteringen med ett förbud att hindra inte är nödvändig för att det skall bli möjligt att fatta en tillåtelse som en beteenderegel. Det finns fler sätt att bryta mot en tillåtelse än det av Tranöy nämnda. Även om inte mottagaren kan göra det, så kan avsändaren. Han kan först ge någon lov till en sak och sedan straffa honom för att han utnyttjat tillståndet. Det ligger nära till hands att uppfatta en tillåtelse som ett löfte att opåtalat låta mottagare göra något; och löften kan som bekant svikas. (Jfr den språkliga släktskapen mellan "lova/löfte" och "ge lov"!)

Den som ger en tillåtelse skulle enligt detta etablera en regel för sitt eget beteende: förpliktiga sig att inte utsätta adressaten för någon obehaglig påföljd.

Tolkningen verkar självfallen i vardagliga sammanhang. Att föräldrar ger sin son tillåtelse att vara ute till kl 24 innebär att de förbinder sig att inte straffa honom, vare sig genom förebråelser eller på annat sätt, om han kommer hem vid midnatt. Däremot kan en kommentar vara motive-rad, då det gäller dess tillämpning på det juridiska området. Ett direkt brott mot det löfte om strafffrihet, som tillåtelsen utgör, sker genom införande av retroaktiva straff. Domstolarna kommer då visserligen att döma efter lag – det blir alltså verkligen fråga om *straff* i juridisk mening – men inte efter en lag, som fanns när gärningen begicks. Emellertid blir hela frågan om straffbarhet av mindre intresse för medborgarna, om man inte räknar också med ett annat löfte – nämligen att myndigheterna inte skall utöva repressalier av det slag som kommer till användning vid straff annat än i laga ordning och i de fall som lagen föreskriver. Man kan alltså tala om löften på två nivåer: de som gäller *inom* det juridiska systemet och det som gäller hela systemets ställning och tillförsäkrar det monopol på att distribuera böter, fängelse etc.

Med detta har jag naturligtvis inte velat förneka, att det i regel är förbjudet att hindra tillåtna handlingar så som Tranöy menar, men enligt min tolkning är ett sådant förbud inte någon nödvändig ingrediens i en tillåtelse; dess centrala innehåll är i stället ett löfte att inte i efterhand utöva repressalier. De juridiska tillåtelseerna är liksom vardagslivets normer, men normer för givaren.

Är det nu möjligt att använda denna interpretation av tillåtelser som ett slags löfte också inom etiken?

Såvitt jag kan se, stöter det på svårigheter. Mest uppenbara är de, då det gäller att förklara vad det innebär, när en person fastställer att en handling som han själv tänker utföra, är moraliskt tillåten. Det ger ingen

mening att säga, att han lovar att inte av moraliska skäl hindra sig själv från att utföra den. Återstår att han skulle lova att inte i framtiden moraliskt fördöma sitt beteende. Även detta verkar dock besynnerligt. Konsekvensen skulle ju bli att han gjorde sig skyldig till löftesbrott, om han på den aktuella punkten övergick till en strängare moraluppfattning och började anse, att han hade handlat orätt. Att hålla löften betraktas nu allmänt som en plikt, och det skulle följaktligen från en synpunkt sett bli en moralisk skyldighet att inte anamma en mera rigorös moral. Den som i efterhand kommer till uppfattningen att en handling som han vid handlingstillfället ansåg vara etiskt neutral i själva verket är orätt, skulle alltså inte bara behöva förebrå sig för att han handlat orätt utan det skulle också vara orätt (nämligen ett löftesbrott) att tycka att han handlat orätt. Konsekvensen torde kunna betraktas som en *reductio ad absurdum* av löftesteorin i de fall, då den agerande och den som uttalar tillåtelsen är samma person.

Resultatet utgör också ett argument mot att tolka moraliska tillåtelser som löften, när det är fråga om andra personers handlingar. Bevisbördan vilar på den som hävdar att satsen "Handlingen *h* är moraliskt tillåten" har väsentligt olika betydelser, när den gäller en eventuell handling av den talande själv och när den gäller en handling av någon annan.

Vidare är ju även här den invändningen relevant att det inte överensstämmer med gängse moraluppfattning att rubricera en skärpning av den moraliska bedömningen som ett löftesbrott. — Närmast till hands ligger det väl att läsa in ett löftesmoment i en moralisk tillåtelse, ifall den ändrade inställningen förknippas med repressalier. A har t ex talat med B om någonting som han (A) tänkt göra och B har förklarat, att han inte finner det orätt. Men längre fram agerar B på ett för A menligt sätt — vägrar honom befordran, försöker få honom utesluten ur någon förening eller dylikt — under åberopande av att A gjort sig skyldig till någonting så moraliskt klandervärt som den diskuterade handlingen.

Jag menar dock, att det även i ett sådant fall är felaktigt att tala om svikande av löfte. Det får anses höra till en persons rättigheter att ändra uppfattning. Vi kan antaga att den handling av A, som frågan gällde, är drivandet av en spelklubb. B har från början ansett att människor bör få riskera sina egna pengar på spel om det roar dem, och att det därför inte ligger något orätt i att ge dem tillfälle till den sortens nöje. Men sedan han sett vilka förödande verkningar spelbegäret kan få för sina offer och deras anhöriga, byter han åsikt och menar att A (som hela tiden haft klart för sig vart hasard kan leda) uppträder omoraliskt. Det förefaller här orimligt att förfäktat att B skulle vara bunden av sitt första yttrande och bryta något åtagande, när han drar konsekvenserna av sin nya

uppfattning. (En annan sak är om B uttryckligen försäkrat att han inte kommer lägga A spelklubsverksamheten till last. Ett sådant uttalande är ett klart löfte.)

Generellt kan den här relevanta skillnaden mellan juridiska och moraliska tillåtelser beskrivas så, att vad som från legal synpunkt skall vara tillåtet eller förbjudet beror på beslut av en auktoritet, medan man inte på samma sätt kan besluta sig för vad man skall ha för uppfattning om rätt och orätt i moralisk mening (detta gäller vilken meta-etisk teori man än förutsätter). Det ligger därför i en lagstiftares makt att avgöra, om en tillåtelse skall fortsätta att vara i kraft, medan man inte viljemässigt kan avgöra, om man skall fortsätta att betrakta en beteende som moraliskt likgiltigt. Och ett löfte förutsätter, att man har i sin makt att hålla det.

Över huvud taget verkar det missriktat att vid uttalanden i etiska frågor lägga huvudvikten vid vad de kan säga om avsändarens framtida reaktioner. När någon frågar en annan efter hans åsikt, är det vanligen för att få hjälp att forma sin egen, och när någon oombedd deklarerar sin uppfattning, är det för att få andra att dela den eller för att visa var han står eller helt enkelt för att han känner ett behov att ge luft åt den.

Om en moralisk tillåtelse nu inte kan tolkas som ett löfte, kan den då alls sägas utgöra en norm? Det tycks inte så. En norm skall innebära ett direktiv – och vad dirigerar en sådan tillåtelse? Som vi sett varken avsändaren eller mottagaren. Den resterande möjligheten skulle vara, att den fungerar som rättesnöre för tredje man; men någon tredje part behöver över huvud taget inte vara involverad. Tillåtelsen kan helt vara en affär mellan avsändare och mottagare, och det kan då inte tillhöra dess definition att den är normerande för utomstående.

Påpekas kan dessutom, att det finns en mängd fall då det anses vara en människas plikt att ingripa mot moraliskt tillåtna handlingar, nämligen då de kan antagas skada agenten (fysiskt eller psykiskt eller ekonomiskt eller socialt). Visserligen skulle man kunna säga, att en tillåtelse i den mån den blir känd för en tredje part, är en anvisning att inte försöka hindra den tillåtna handlingen med motiveringen att den är omoralisk. Men det är onekligen ett tämligen uttunnat direktiv, som bara kräver att man skall avhålla sig från en handling, när den görs med viss motivering, och medger rätt att utföra den på andra grunder.

Det rimliga synes därför vara att fatta en moralisk tillåtelse inte som en norm utan som en sk extern negation av en norm, dvs som en negation av själva normmomentet. Satsen ”h är tillåtet” tolkas alltså ”Det är inte plikt att göra icke-h”.

Diskussionen pekar därmed mot att det finns åtminstone två skillnader mellan användningen och innebörden av tillåtelsebegreppet på det juridiska och på det etiska området:

1. Man kan tänka sig handlingar, som i juridiskt hänseende varken är förbjudna eller tillåtna, medan (om man bortser från teorier av Occams typ) disjunktionen tillåten-förbjuden inom etiken täcker alla tänkbara handlingar.

2. De juridiska tillåtelseerna är normer, närmare bestämt löften, som binder myndigheternas framtida handlande, medan de moraliska inte har normativ karaktär.

Båda olikheterna kan föras tillbaka till det förhållandet, att vi vid lagstiftning har att göra med beslut, som man har viljemässig kontroll över, medan det inom etiken är fråga om attityder eller (enligt de objektivistiska teorierna) konstaterande av faktiska omständigheter.

Litteratur

Dworkin R, *Taking Rights Seriously*, London 1977.

Schilpp, P (utg), *The Philosophy of G E Moore*, London 1968.

Tranöy, K E, "An Important Aspect of Humanism", *Theoria* 1957:1.

von Wright G H, *Norm and Action*, London and Henley, 1977 (först publicerad 1963).

Per-Erik Brolinson och Holger Larsen

Rockmusikens estetik

När fackfilosofer diskuterar estetiska frågor rör de sig ofta på en hög nivå av generalisering och abstraktion. Tvivelsutan är en diskussion och teoribildning på denna nivå nödvändig för att på ett meningsfullt sätt kunna ge sig i kast med mer konkreta estetiska problem. Ju mer problemställningarna konkretiseras, desto större blir emellertid behovet av dialog och samverkan mellan fackfilosofer och företrädare för de estetiska vetenskaper inom vilkas fält problemen uppträder.

Som musikforskare har vi ägnat rockmusiken speciellt intresse, och i en nyligen framlagd avhandling bl a försökt fixera några fruktbara stil-analytiska infallsvinklar på denna musik (Brolinson & Larsen 1981 a, b).